

A NAP-HEGY

A világörökség részét alkotó budai Duna-part panorámájában gyönyörködve a markáns Gellért-hegy és a méltóságteljes Várhegy között, a nagy múltú tabáni lejtők tetején egy lakóházakkal sűrűn benőtt, de néhány bántó léptékű középülettel (MTI, DUNA TV) is megterhelt hegy rejtőzködik: a Nap-hegy.

1. rész A mindössze 154 méter magas Nap-hegy kelet felé az Ördög-árok völgyére lejt. Ezeken a lankákon kanyarogtak a múlt század harmincas éveig a romantikus hangulatú Tabán zezugos utcái. Észak felől a Mészáros utca, nyugat felől a mai Déli pályaudvar vágányhálózata által elfoglalt rövid, táguló völgy, délről a Gellért-hegy határolja. A Nap-hegy körülbelül 350 méter hosszú és 100-200 méter széles.

Földtani felépítése nagyon hasonlít a szomszédos Várhegyéhez. Fő tömeget az eocénkorban képződött budai márga alkotja, arra a hegy legmagasabb pontján lévő Naphegy tér környékén északnyugat-délkeleti irányban elnyúló édesvízmészktakaró települt. Szabó József 1879-ben megjelent *Budapest geológiai tekintetben* című klasszikus művének földtani térképmelléklete még ezt az édesvízmészktakarót jelöli. Ezt a könnyen bányászható építő-

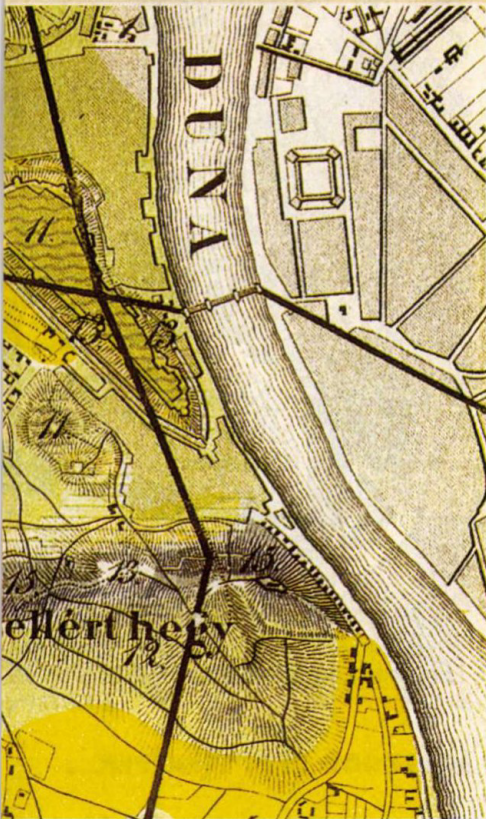
anyagot az elmúlt századokban jó részt lebányászták; ma már csak a ritkán előforduló házalapozások idején vagy az ezeket megelőző talajmechanikai fúrások mintáiból ismerjük. Utolsó nagyobb felszíni előfordulását – a Tigris utca alsó, az Ág utcáig terjedő bevágásában – mára már támfalakkal teljesen elfedték.

A Nap-hegyet a Várhegytől a fokozatosan bevágódó Ördög-árok választotta el (Lásd *Az Ördög-árok* című írásunkat az 1999/16. számunkban! – A szerk.). Vizeit ez a vízfolyás régebben egy édesvízi mészktakaró kiválására alkalmas, alighanem meleg vizű források táplálta mocsaras tóba vezette. A Duna medrének fokozatos bevágódásával – a mai Attila, illetve Krisztina körút vonalában húzódó törésvonal mentén – az Ördög-árok is fokozatosan mélyítette völgyét, kettévágva az eladdig egységes mészktakarót.

Az eraviszkuszok földjén

A terület legrégebbi lakói a vaskorban ott élő kelta népcsoport tagjai – az eraviszkuszok – voltak. Településük a Kr. e. I. században élte fény-

A Nap-hegy a Budavárból
(balra fent)

Pest-Buda földtani térképe (részlet)
(Szabó József, 1858)

Hangulatos, fachwerkes lakóház
a Tigris utcában (balra lent)

SZABLYÁR PÉTER FELVÉTELEI

korát, és fő foglalkozásuk a fazekasság volt. Magaslatti erődtített telepük – az *Oppidum Eraviscorum* – a mai Citadella helyén emelkedett a Gellért-hegy tetején. Lakóházaikat favázzal, paticsfallal építették (2-3x3-4 méteres méretben), bennük tűzhelyeket, kemencéket és kézimalmokat tártak fel. Árpát, búzát, kölest és rozstot termesztettek; a kaszákkal learatott gabonát vermekben tárolták. A kézimalmokban őrlött lisztből jó minőségű kenyeret süthettek. Szakrális központjuk a Gellért-hegy tetején volt, ahol főistenük: *Iuppiter Teutanus* szentélye állt a Kr. u. III. századig.

A Római Birodalom terjeszkedésével ezt a néptörzset is *Aquincumban* telepítették le a *Civitas Eraviscorum* városrészben (kétlovas kocsijával eltemetett eraviszkusz előkelőség régészeti szenzációnak számító sírját a közelmúltban tárták fel egy aquincumi ásatáson, a Bécsi úton).

Buda híres szőlőhegye

A Nap-hegy lejtőin már *Probus* (*Marcus Aurelius*) pannóniai származású hadvezérnek, a birodalmi határokat megerősítő és a szőlőkultúrát elterjesztő római császárnak a korában (Kr. u. 276–282) is szőlőt termesztettek. Egy 1231-ben kelt – magyar nyelvű – oklevél nagy kiterjedésű szőlőkertekről ír. Mátyás király a maga palotájának kertjévé avatta a környéket, amelyet akkoriban *Hátsóvárosnak* is neveztek. Korabeli mendemondák szerint akkor titkos alagutakat építettek, amelyek a Várhegytől távolabb lévő pontokon értek a felszínre. Az egyik állítólag a mai *Naphegy utca* elején, egy másik a Krúdy kedvenc tabáni kocsmájaként ismert „Mélypincének” a Görög és a Fehérsás utca sarkán álló épülete alatt ért a felszínre.

A középkorban a hegyet *Nyárs-heggynek* nevezték; e név valószínűleg *vesztőhelyi* funkciójára utal. Ezt őrizte meg az a kis utca, amely ma a Tigris és a Mészáros utcát köti össze. Ott végezték ki 1686-ban azt az áruló *Fink Konrád* császári hadnagyot, aki Buda ostroma idején a fehérvári pasa kezére akarta játszani a várat.

Buda és környéke a középkorban *budai sashegyinek* nevezett tűzes *vörös boráról* volt híres. A török uralom alatt a szőlőket elhanyagolták, a vidék elnéptelenedett. Az elvadult lejtőket a XVII–XVIII. században betelepített *rácok* kezdték ismét gondozni. Az 1814. évi bécsi kongresszus idején *Ferenc császár, Sándor cár* és *Frigyes Vilmos* porosz király tiszteletére igazi magyaros szüreti mulatságot rendeztek a hegyen. Onnan továbbkocsikázva az uralkodók – a mai Citadella helyén – megtekintették az újonnan épült gellért-hegyi kéttornyú *csillagvizsgálót*.

A XVIII. században a budai szőlősgazdák dolgozták ki az első *szőlőhegyi szabályzatot*, összefoglalva a szőlőtulajdonosok, a hegyőrök meg a hegy-mesterek jogait és kötelezettségeit. Ez volt az alapja a később kodifikált első *Hegyközségi Szabályzatnak*. Az 1870-es évekig hivatalos ünnep volt a budai szüret, amelynek időtartamára – a gyermekek legnagyobb örömeire – egyhetes iskolai szünetet is elrendeltek. A *szüreti ünnep* első napján a város vezetése feldíszített szekereken vonult ki a hegyekbe. Este – ágyúlövések kíséretében – vitték az első mustot a városba. Ezt éjszakába nyúló vígasság követte. A szabadságharc után híres szü-

reti bálokat rendeztek. A nap-hegyi szőlők sorsát végül is az Amerikából „importált” kórokozók pecsételték meg: míg 1878-ban még 3636 hektáron virágzott ez a kultúra, 1880 után a lisztharmat és a filoxéra végleg eltüntette a tőkét a napsütötte budai lankákról.

Stratégiai hely

A budai Várhegy közelsége a középkor és újkori hadmérnökök és stratégák szemében igencsak felértékelte a Nap-hegyet a nagy budai ostromok idején. A tűzfegyverek kis hatótávolsága és alapvetően a várfalak töretésére épülő bevételi stratégiák nem nélkülözheték a közeli magaslatokat.

Buda 1541-ben török uralom alá került, ez megdöbbentette az egész országot és Európát is. A félelem és a politikai érdekek eredőjeként számos felszabadító hadjárat indult Buda megmentésére, jókora anyagi és emberi áldozatot követelve. Az első – 1542. évi – sikertelen hadjárat után 144 évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy Buda várából kiűzzék a törököket. Csak az 1684. júliusi–novemberi „főpróba” 22 ezer szövetséges áldozatot követelt, mégis csak két évvel később és nagy áldozatok árán 1686. szeptember 2-án sikerült visszafoglalni – immár véglegesen – Buda várát. A végső ostrom győzelmének kulcsa a déli nagy rondella bevétele volt. Ebben nagy szerepe volt a Nap-hegy lejtőire telepített ágyúállásoknak: ezekből a Fehérvári-rondellától egészen a déli nagy rondellaig tőrethették a vár falait. A *Haditanács* 1752-ben rendeletileg szabályozta az új „várvédelmi körzetet”, amely szerint a várfalaktól egy puska lövésnyire tilos volt építkezni. Sőt, abban az övezetben hadi helyzet esetén a tulajdonosoknak le kellett bontaniuk lakóházaikat, mindezt kártérítés nélkül! Részben ennek is köszönhetette a Nap-hegy, hogy platója és lejtői évszázadokon át beépítetlenül maradtak.

A kis budai hegynék hasonlóan fontos szerepe volt a szabadságharc során is Buda visszafoglalásában. Az 1849 májusában *Görgey tábornok* által vezetett ostromról *Fényes Elek* híres *Geographiai szótárában* így emlékezik meg a *Spitzbergnek* titulált Nap-hegyről: „A vártól 500 lépésnyire, az úgynevezett *Spitzbergen*, erős sánczok megett, két faltörő üteg, 24 és 16 fontosokból álló volt elhelyezve. Ezekkel kezdték a tulajdonképi ostromot és réstörést, s épen ezért május

A NAP-HEGY

17-éig az ostrom inkább csak nyugtalanító és fárasztó munkát volt a várbeliekre nézve... A Spitzbergen lévő ütegek, dacára a várból jövő golyózápornak, szerencsésen felállítottak.”

Park egy városrész helyén...

Ha a mai várostérképen tanulmányozzuk a Nap-hegyet vagy sétálunk fasorokkal szegélyezett utcáin, egy tudatosan megtervezett városrészt ismerhetünk meg. Központját a hegy „csúcsán” kialakított Naphegy tér foglalja el a maga hangulatos játszóterével, a környezet léptékéhez igazodó né-

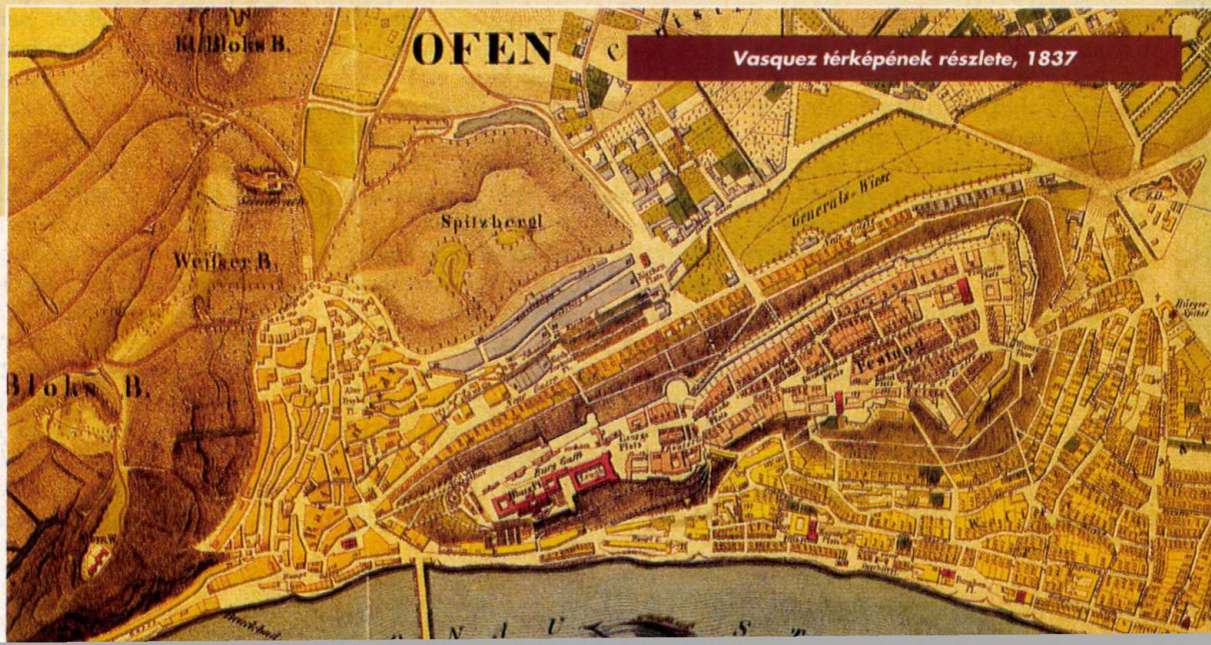
hány emeletes lakóházaival, a szintvonalakon körbefutó, családi és társasházakkal övezett hosszanti és lejtő irányú meredek kis utcáival. A Gellért-hegyhez simuló nyergében a főváros legszebb panorámájú sportpályája átmenet a nagyforgalmú Hegyalja út és a csendes lakóövezet között. Az időről időre felreppenő hírek szerint a Nap-hegytől nyugatra húzódó déli pályaudvari vágányhálózat lefedésével hamarosan egy új városrész alakulhat ki a Nap-hegy és a budai hegyvidék között...

Ma a Nap-hegy keleti lejtőjén egy

Buda ostromának
helyszínrajza, 1686

A térképeket
a BUDAPESTI
TÖRTÉNETI
MÚZEUM
szíves hozzá-
járulásával
közöljük

Vasquez térképének részlete, 1837

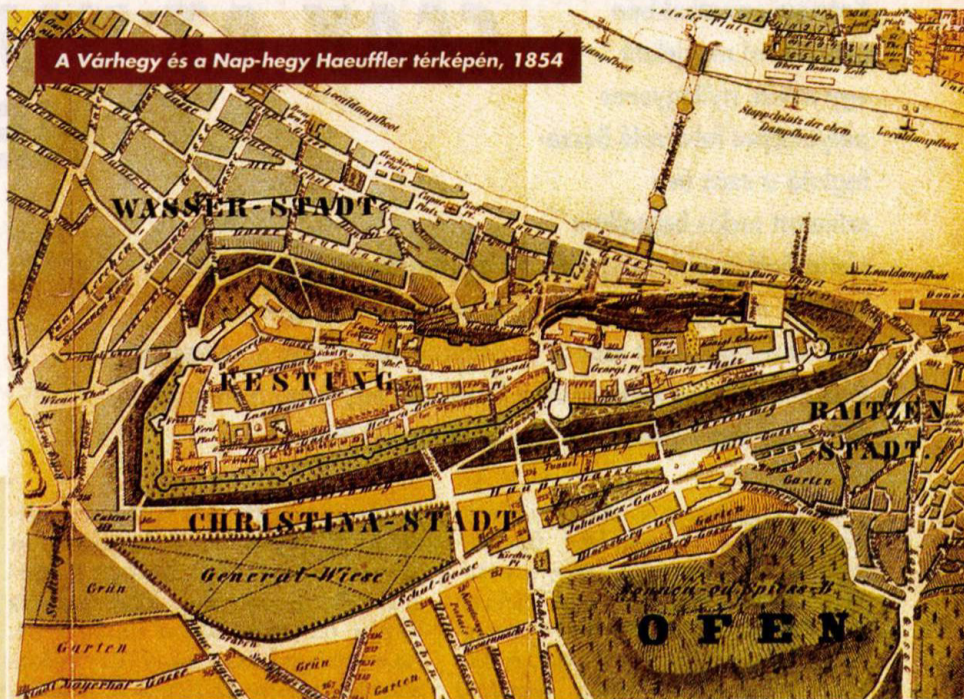
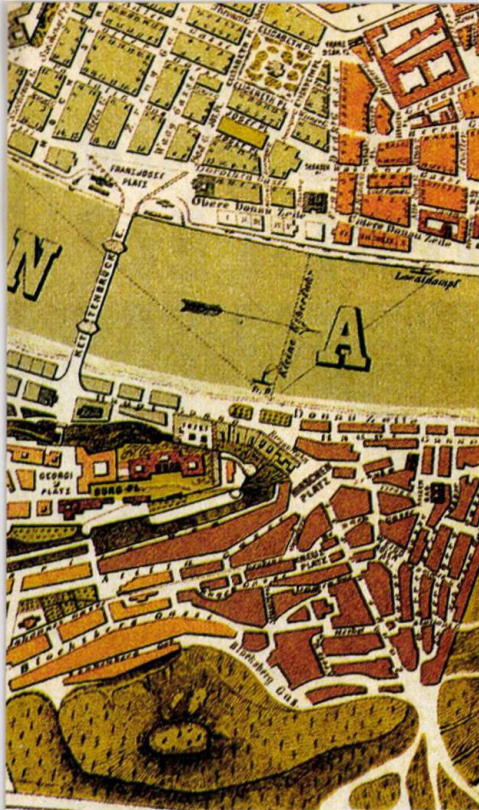
Pest és Buda tervezett város-
szabályozásának térképrészlete, 1870

ÁRULKODÓ RÉGI TÉRKÉPEK...

A Nap-hegy XVII-XIX. századi változásait, illetve változatlanóságát szemléletesen örökítették meg a korabeli térképek, amelyek már egyre pontosabban és szemléletesebben ábrázolták a rohamléptekkel fejlődő várost. A továbbiakban a Budapesti Történeti Múzeum újkori osztályának gyűjteményéből mutatunk be néhány térképrészletet.

I. W. monogram jegyzi azt a térképet, amely 1686. augusztus 15-ei keltezéssel ábrázolja Buda ostromának helyszíneit, feltüntetve az ütegállásokat, ostromárkokat, sáncgyűrűket és a külső védvonalakat. Az Ördög-árokotól északra, a lakatlan Nap-hegy növényzettel benőtt lankáit láthatjuk a Gellért-hegy déli oldaláig vezető védvonallal.

Gróf Carlo Pino Vasquez Pest-Buda-Óbuda szabad királyi városokat négy szelvényen bemu-

atató, 1837-ben készült térképe még mindig beépítetlenül mutatja a Nap-hegyet (*Spitzbergel*), egy-szersmind jelezve szőlőskerti jellegét. Akkor már a Rácz-város „kitölti” a Gellért-hegy (*Bloks-berg*) és a Nap-hegy közötti völgyöblöt, és kezdenek be-népesedni a hegylábi utcák (*Gellérthehy utca – Bloksberg Strasse; Krisztina körút – Johannes vagy Kirchen Strasse*), valamint a Krisztinaváros lankái.

Joseph Haeuffler 1854-ben készült színes kő-nyomata egyöntetűen szőlőhegynek ábrázolja he-gyünkét (*Sonnen- vagy Spiess-Berg*). Ezen már megjelenik a Naphegy utca (*Sonnenberg Gasse*) és a mai *Lisznyai utca* is, igaz, hogy ez utóbbi név-telenül.

Egy ismeretlen szerző 1870. évi városszabályo-zási térképe már feltünteti a Nap-hegyet nyugatról határoló déli vaspályát és a Déli pályaudvar épüle-teit (*Orient Bahn Hof*).

Benedict J. 1896-ban készült „Tájékozási ter-vrajza” még mindig beépítetlen lankákkal ábrázolja a Nap-hegyet. Akkor már a *Lánc-híd* és a budai *Alagút* közlekedési tengellyé válásával a környék egyre jobban felértékelődött, kereskedők és ipa-rok kedvelt lakóhelyévé vált.

majdnem 200 ezer négyzetméter terü-letű közpark – a *Tabáni park* – találha-tó, tenispályákkal, játszóterekkel, sé-tányokkal, kutyafuttatókkal és egy al-kalmi szabadtéri színpaddal. Ezeken a lejtőkön álltak 1932-ig a híres-hírhedt Tabán kacskaringós utcái, hangulatos kis terei, vendéglői, kocsmái. Ma már csak néhány tucat fotó, *Zórád Emő* klasszikussá vált akvarelljei és a *Tabáni*

Helytörténeti Gyűjtemény őrzi e lerom-bolt városrész – a Rácváros – emlékét. (A múzeum anyaga kapcsán született cikkünket *A Tabán* címmel lásd a múlt heti számunkban! – *A szerk.*) A Tabán-ban játszódik Krúdy több kisregénye: *A régi szélkakasok között*, az *Aranyidő* és a *Zöld ász*. A máig fennmaradt *Had-nagy utca* egykori 14. számú házában lakott hajdan a szerelmi kalandjairól

híres *Casanova*. Emlékirataiban emlí-tést tesz tabáni tartózkodásáról: a *Rácz-fürdőben* enyhítette reumatikus fájdal-mait. Hamarosan megkezdődik az a nagyszabású beruházás, amely Casan-ova kedvelt fürdőjének teljes re-konstrukcióján kívül az új gyógyszál-ló, a fürdő és a Citadellára vezető sík-ló építését is előírja.

SZABLYÁR PÉTER